

פרוטוקול מס' 216

מישיבת ועדת החינוך והתרבות
שהתקיימה ביום ד', יא' בתמוז תשל"ג - 11.7.1973, בשעה 8.45.

נ כ ח ו :

חברי הועדה:
א. רימלט - היו"ר
נ. אליעד
ז. הרמן
מ. ידיד
א. כץ
ש. לוין
מ.צ. נריה
ע. פינברג-סירני
א. רזיאל-נאור
ב. שחור

מוזמנים:
ד"ר י. רוזנפלד - בית-הספר לעבודה
סוציאלית, האוניברסיטה העברית
י. שוחט - סמנכ"ל משרד החינוך והתרבות
ש. עדיאל - מנהל עליית הנוער
ב. נסים - משרד החינוך והתרבות
ד"ר ליסק - האוניברסיטה העברית
ר. פינק - רכזת מידע, הכנסת

מזכירת הועדה: ד. פלר

רשמה: מ. כהן

סדר-היום: שאילתות ותשובות;
"הצורך בהקמת פנימיות לילדים ממשפחות מצוקה" -
הצעה לסדר היום של חבר הכנסת מ. ביבי.

תשובות לשאלות של חברי הועדה

היו"ר א. רימלט: אני פותח את הישיבה. נפתח בתשובות לשאלות של חברי הועדה.

י. שוחט:

חברת הכנסת הרמן שאלה על סגירת בית-הספר בבית-צפפה. תשובת המפקח של המשרד באזור היא: בהתייעצות עם העירייה הוחלט על סגירת בית-הספר "בית-צפפה יסודי" וצירוף מעט התלמידים שבו אל בית-הספר בית-צפפה מכין, מהנימוקים הבאים: (א) מספר התלמידים שם הלך ונתדלדל לאחר 1967 והרבה ילדים עברו ללמוד בבית-הספר המכין. (ב) מספר התלמידים שנותר גרם מתן תקן קטן יחסית לכיתות. למשל, כיתת גן קיבלה כ-16 שעות שבועיות; כיתה א' - 18-20 ש"ש, דבר אשר גרם להורדת רמת הלימוד. (ג) פרישתו המוקדמת של מנהל בית-הספר, מר נאג'י סאייג, לגיפלאות, לאחר שליוה את בית-הספר לפעלה מ-17 שנים, ולא רצוי היה למנות מנהל אחר.

אינני מקבל את המלה "בשטחים", מאחר וירושלים היא מאוחדת ובתוך שטח ישראל. תכנית הלימודים בבית-צפפה המזרחית זהה לזו שבסקטור הערבי בישראל.

חבר הכנסת כץ שאל על שביתת הסגל האקדמי באוניברסיטה העברית. תשובה לשאלתה שנשאלה בכנסת בענין זה, ניתנה על-ידי סגן השר זבולון המר: שביתת הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטה העברית בירושלים נסתיימה בכ"ו בסיון תשל"ג (26.6.73). הסטודנטים לא יינזקו, שכן הוארכה שנת הלימודים בשבוע אחד והבחינות יתקיימו כסדרן.

חבר הכנסת גריה שאל על חינוך פיני בבתי-ספר. השאלה התייחסה לפייסקה אחת בתכנית המדברת על הטלת איסורים פסקניים. יש לי תשובה מפורטת:

עד כה לא הופץ בבתי-הספר כל חומר הדרכה בנושא. משרדנו נמצא רק בשלב ראשון של היערכות לקראתו. לשם כך נבדקת ההצעה של תכנית לחיי משפחה וחינוך פיני לילדים ולנוער, שעובדה על-ידי ועדה משותפת של משרד החינוך והתרבות ומשרד הבריאות, על סמך דיוני הועדה ופרסומים שונים. מסקנות הועדה והפלצותיה, והצעת התכנית שוכפלו לצורך דיונים פנימיים של משרדנו (בהנהלת המשרד, במזכירות הפדגוגית ומועצות המפקחים השונות בפחוזות), וחולקו בין הנוגעים בדבר במשרדנו ובין יועצים מומחים מבחוץ שהוזמנו ליטול חלק בדיונים אלה.

התכנית המוצעת היא תכנית אופרטיבית שאיננה מגישה עדיין את החומר עצמו והפתודות המתאימות, והיא פתוחה להערות והצעות לתיקון.

במסמך יחיד זה נאמר בין היתר: "בפיתוח עמדות - היחסים בין שני בין המין מתוך התחשבות של האחד באחר ובהכנת צרכי כל אחד מהם. שיקול דעת בבחירת ה"חבר" וה"חברה". משמעת עצמית ובקרה עצמית בכל נסיבות החיים ואדגשת האחריות ביחסים שבינו לבינה".

אשר לפייסקה שהוזכרה על-ידי חבר הכנסת גריה, כוונת הדברים היא שעל המטפלים בנושא לדאוג לכך שיוגש לתלמידים כל המידע הנחוץ והמתאים להם בתחום חיי המשפחה וחי המין, ותינתן להם האפשרות לשוחח בנושא כדי להבין את הקשר שבין עמדות ערכיות הקשורות בו לבין ההתנהגות המסתעפת ממנו, בתחום הערכי בכלל ובתחום החינוך לחיי משפחה והחינוך המיני בפרט. מטרת שיחות אלה היא לספק בחניכים אחריות ושיקול דעת לגבי מעשיהם בכלל, ולגבי ההתנהגות המינית בפרט, וזאת תוך מסירת מירב האינפורמציה הדרושה לשם כך, שחרורם מפעצורים ופתיחתם לגילוי וכנות בנושא, עם הסברת החיוב שבדחיית המגעים המיניים וההתמסרות לסיפוק יצר המין בגיל מוקדם לגיל בוגר יותר ויציב יותר בבחירת בן-הזוג הקבוע. המחנך יתבקש על ידינו לא לעסוק בהטפת מוסר, בצתיבת היתרים או בהטלת איסורים פסקניים על חיי מין בין חברים קבועים או לא קבועים, אלא הוא יעזור לבני הנעורים להבין את עצמם בתהליכי התפתחותם הגופנית, הנפשית והחברתית ואת יחסי הגופלין שביניהם ולקבל

את העובדות הקשורות לפיין ואת תחומי ההתנהגות המקובלת והנורמלית. הוא יעמידם על משמעות יחסי המין בגיל צעיר, ועל הקשר שבין אהבה ופיין. יעמידם על התוצאות והסכנות הצפויות ממגע מיני בגיל צעיר, ופידת האחריות שביחסי מין בגיל צעיר, ויספק להם מידע על אמצעי מניעה ופחלות מיין. הוא יחנכם לכוון את הדחפים שלהם לצורות התנהגות חברתיות שתנבענה פאמות מידה ערכיות ומעמדות שפיתחו בתוכם בהתייחס לערכי החברה בה הם חיים.

אי לכך ייערכו בראשית חופשת הקיץ, במסגרת השתלמויות הקיץ, ימי עיון בנושא לארבע קבוצות מורים מכל רחבי הארץ (מפלקתיים), כדי לעורר בקרב המשתתפים בהם פודעות לנושא, התענינות בו ופתיחות לקראתו.

התכנית לא הוטלה על אף בית-ספר, ובדעתנו לפרסם בסוף קיץ זה אפשרות של פניית בתי-הספר המוכנים לכך והבשלים לכך למשרדנו, כדי לקבלה בהדרכתנו, ולהפעילה כולה או חלקה. עם בתי-ספר אלה נעמוד בקשר על-מנת להדריכם וללמוד מנסיונם.

מ.צ. נריה: שאלה נוספת. קיבלתי חיזוק לשאלתי בדברים שקראתי ב"דבר" על פורה-מדריכה, רות שטייניץ, שאמרה לתלמידים שיש גם נורמות חדשות והתנהגויות חדשות בחברה, והיא משווה את הנורמות החדשות לישנות כשות ערך. אני בכל זאת סבור שדבר זה הוא שלילי, ויש לקבוע שהנורמה היא הנורמה שאנחנו מכירים מדורי דורות, וכל הדברים האחרים הורסים את הצעירים בזמן הזה, וגורמים הרס בזמן חיי המשפחה. האם נבדק העניין מחדש?

י. שוחט: החלק הראשון של דברי חבר הכנסת נריה הוא בבחינת קביעה, אביא זאת לתשומת לב האנשים העוסקים בזה.

אינני יכול לומר שמאז נשאלה השאלה ועד היום נבדק העניין. הבאתי את הנתונים כפי שהם פופיעים במסמך של המשרד.

חבר הכנסת כץ שאל בקשר למבחן בתולדות עם ישראל בדורות האחרונים: האם יש בשאלון איזון, או האם שאלות מסוג זה הוא נכון מבחינה פדגוגית, כאשר התלמידים מתבקשים להביע דעה? בדקתי את השאלון, ואני כן סומנו בו 2-3 סעיפים, אינני יודע בדיוק למה הכוונה. השאלתה התייחסה לשאלה בשאלון האומרת: "מה הם, לדעתך, הנימוקים העיקריים המצדיקים את קיומם של שני רבנים ראשיים במדינת ישראל?". השאלה ששאל חבר הכנסת כץ היתה שהתלמידים מתבקשים לחוות דעה על קביעה שכבר נקבעה, ולא מלכתחילה איך הם רואים את העניין.

זו בעיה רצינית מאד כשמנסחים בשאלון שאלה לחוות דעתו של התלמיד. אפשר לשאול את השאלה מעיקרה: מה דעתך על מינוי שני רבנים ראשיים בישראל. ואפשר לשאול: בישראל נהוג כך וכך; תן דעתך להצדקת הנהוג הזה הקיים בישראל. נראה לי שמבחינה פדגוגית שתי השאלות כשרות. כי אם הכוונה היא לבקש מהתלמיד שיחווה דעתו על עובדה מסויימת או הופעה מסויימת, אפשר לשאול את השאלה כשאלה עקרונית מלכתחילה, או כדבר קיים, תן דעתך לעניין זה.

מופיעים כאן כמה מושגים ושמות לזיהוי: משפט דרייפוס, דב בורוכוב, ארגון הג'וינט, מבצע נחשון, הפתרון הסופי. ובקטע שני: מפעל ארגון אמהות עובדות, ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, רשות שמורות הטבע, רשות הנמלים, המועצה להשכלה גבוהה. האם יש איזון במושגים מבחינת הגישה הציבורית, החברתית, המשפטית וכו'? קשה לי מאד להשיב על כך. מחברי השאלון מחפשים מדי שנה מושגים להבהרה באופן מקרי לגמרי. אי אפשר לומר שהם מחליטים: היום אתן את השם בורוכוב, מחר את השם וייצמן, וכן הלאה.

א. כץ: ביקשתי שיעיינו בשאלונים, ואם יתברר שתוך חמש שנים יש איזון - טוב. אבל אם לא, ופתאום מופיעות שתי קבוצות ובהן מושגים סקטורליים - אז יש עוד סקטורים, עם כל הכבוד.

11.7.1973 - א. רזיאל-נאור

א. רזיאל-נאור:

אני חושבת שבשאלה הזאת הטעות אינה בסקטורים. זו בעיה בפני עצמה. לפי הבנת יש כאן טעות יסודית. התלמיד אינו צריך לחוות את דעתו על התופעות, אלא הוא צריך לשקף הבנת התהליכים שיצרו את התופעות וידיעת העובדות על קיום התופעות. חלוקת ציונים אינה מתפקידו של התלמיד, ואין זה מתפקידו של מי שמכין את השאלון להביא את התלמיד לידי כך. התלמיד אינו נדרש להסביר כיצד קרה הדבר שיש לנו תופעה כזאת שיש שני רבנים ראשיים. הוא צריך להעריך את זה, אם זה טוב או רע. והוא עוד איננו כל כך בשל לשפוט אם זה טוב או רע.

י. שוחט:

השאלה היא: מה הם, לדעתך, הנימוקים העיקריים המצדיקים את קיומם של שני רבנים ראשיים

במדינת ישראל.

א. רזיאל-נאור:

הוא יכול לכתוב שזה בכלל לא מוצדק. ברגע שהשאלון מציג לפניו שאלה כזאת, השאלה כוללת את שלילת ההצדקה. וזאת חלוקת ציונים לתופעות ולא הבנת היווצרותן.

ע. פינברג-סירני:

ייתכן שהטענה היחידה שלי כאן היא לגבי המלה "המצדיקים". אני דוקא חושבת שהתלמיד בשל ויכול להביע דעה. על-ידי הבעת דעה הוא צריך להסביר שהוא מבין את התהליכים. ואחרי זה זכותו לחוות דעה. הוא בן 18.

האם אפשר לקבל את רשימת המושגים?

ש. לויין:

שאלתי מכוונת ליושב-ראש: האם ועדת החינוך של הכנסת צריכה - ונניח שהיא מוסמכת - להציג שאלות הנוגעות להשקפות מתודיות או דיסקטיות של המשרד? אני הבינתי את השאלה של חבר הכנסת כץ. הוא רצה לדעת אם אין הצגת השאלות מכוונת בכיוון פוליטי מסויים. אז זה בגבולות הועדה. אבל ברגע שנתחיל לשאול שאלות אם מבחינה מתודית יש לבסח זאת כך או אחרת, נדמה לי שבזה הועדה פולשת לתחומים די מסוכנים, כי אז אין לדבר סוף.

היו"ר א. רימלט:

שאלה על נושא מסויים, גם אם הוא נכנס למסגרת של המתודיקה - היא לגיטימית. דיון והחלטה - לא. ואני מבחין בין הדברים. כל חבר כנסת ראוי לשאול על כל דבר; לדון בזה במקום המזכירות הפדגוגית ולהחליט - לא.

לעצם הויכוח אני רוצה להעיר שאני מבין ששאלות אלה נובעות מתוך רצון לפתיחות המחשבה, אם כי אינני בטוח, אם הייתי עושה סקר בכל בתי-הספר התיכוניים, בכמה בתי-ספר דובר על כהונת הרבנים הראשיים.

שנית, אני אומר ההיפך ממה שהעירו כאן חברים: אני מתנגד לשאלה שאי אפשר להגיד בה בעד או נגד. אז או שלא צריך להעמיד את השאלה הזאת בכלל, או שיש לאפשר להגיד בעד או נגד.

א. רזיאל-נאור:

זה לא מבחן בהיסטוריה. גם אני בעד חוות דעת בצורה של בעד ונגד, אבל זה לא ענין למבחן. האם על זה יתנו לו ציון?

היו"ר א. רימלט:

אני חושב שהתלמיד חייב להיות בשל לענות בצורה בלתי בשלה. אבל יש גם סלקציה מסויימת של שאלות. מדוע אין שאלה אם שיטת הבחירות הקיימת טובה או לא?

ע. פינברג-סירני:

היו שאלות כאלה.

א. רזיאל-נאור:

ואיך יעריכו את התשובה?

י. שוחט:

יכול להיות שבניסוח של השאלה כאילו נותנים לתלמיד את התשובה. במקום המלה "המצדיקים" אולי צריך היה לכתוב "שגרמו לכך שבמדינת ישראל יש שני רבנים ראשיים". אבל לגופו של ענין, אם אנחנו אומרים שבשאלונים יש לתת לתלמיד אפשרות להביע דעה על דברים קיימים, אין לך ברירה אלא לדרוש מהתלמיד שיחווה דעתו.

11.7.1973 - שוחט

אשר למושגים - בשאלון לבתי-הספר הכלליים הופיעו המושגים הבאים: משפט דרייפוס, דב בורוכוב, ארגון הג'וינט, מבצע נחשון, הפתרון הסופי, מפעל ארגון אמהות עובדות, ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, רשות שמורות הטבע, רשות הנמלים, המועצה להשכלה גבוהה. לבתי-הספר הדתיים: ארגון הקהילות "עדת ישראל" באנגליה, הכנסיה הגדולה, המועצה הדתית, מוסד הרב קוק. אחר כך מופיעים אותם מושגים כמו לגבי בתי-הספר הכלליים.

היו"ר א. רימלט:

אני מסכים עם דבריו של חבר הכנסת כץ שיש סלקציה. אפשר לשאול מי היה נורדאו, ועוד. הואיל ויש רגישות ציבורית, צריך להוציא שמות מהפנתיאון הציוני. יש אישים, לא רק במחנה אחד, עם כל הכבוד.

י. שוחט:

חברת הכנסת רזיאל-נאור שאלה בקשר להזמנת מפקחות של משרד החינוך לכינוסים מפלגתיים. מונחת לפני הזמנה שנשלחה על-ידי תא המורים והגנבות, המחלקה לאיגוד מקצועי של מפלגת העבודה, לכינוס שיתקיים ביום זה וזה, בהשתתפות אנשים אלה ואלה. סדר היום: חברות בהסתדרות המורים והגנבות, החטיבה הצעירה לגיל הרך, ושונות. כל הנושאים האלה הם נושאים לגיטימיים לדיון בתא מקצועי הקיים באיגוד מקצועי של מורים וגנבות של מפלגת העבודה.

השאלה שנשאלה היא שבנוסף לגנבות הוזמנו גם מפקחות על הגנים, ויכול להתעורר חשד או רושם שזה עלול להשפיע בצורה כלשהי על הגנבות. על כך אני יכול להשיב שמותר לגנבות, מורות ומפקחות להשתתף בכינוסים של תא מקצועי בתוך מפלגה. יש במפלגות תאים כאלה. האם צריך להזמין יחד מורים ומפקחים? במידה שהם עוסקים באותו נושא, הם שייכים לאותו תא מקצועי והם יכולים להשתתף. יכול להיות שיש כאן איזה פגם אסתטי, שמפקחים משתתפים יחד עם המורים. אבל אין אנחנו מבחינים מבחינת ההשתייכות ההסתדרותית הארגונית בין מורים ומפקחים ומלאי תפקידים פדגוגיים במשרד החינוך. כולם כאחד שייכים לאותה הסתדרות, ומבחינה מקצועית הם באותו מצב. כאמור ייתכן שיש כאן פגם ציבורי אסתטי, אבל אין אפשרות למנוע זאת, לאסור זאת.

א. רזיאל-נאור:

לא באתי לקבוע שצריכה להיות איזו היררכיה בין מורים ומפקחים ובין גנבות ומפקחות. לא עלה דבר כזה על דעתי. השאלה היא אם בהזמנה של תא מפלגתי מסויים מותר, אפשר, צריך וראוי להזמין גם את המפקחות. שהרי גנבת שמקבלת הזמנה לאסיפה ופזריעים לה שמפקחת תהיה שם, יכולה להניח שחובתה להיות שם. ופלנד הבעיות הפדגוגיות, אין ספק שיש עוד מטרה, לגיטימית. כי אילו זו היתה צריכה להיות רק הרצאה על הגיל הרך, המפקחת הראשית היתה דואגת לארגון זאת. אבל מכיון שהכינוס מאורגן על-ידי תא מפלגתי, וזה לגיטימי, אז כנראה שיש משהו, והגנבת שמקבלת הזמנה זו עשויה לחשוב שחובתה לקבל דעות שמשמיעים באותו חוג, והראיה - שהמפקחת שם. על זה אני מערערת. בהזמנה כתוב: בהשתתפות המפקחות. על זה לא קיבלתי תשובה.

מ. ידיד:

לפני סיום שנת הלימודים הוציא המנכ"ל חוזר בו נתן הוראות במקומות מסויימים במדינה להמשיך את הלימודים חודש נוסף. אני מבקש לקבל פרטים באיזה מקומות עשו זאת, לא רק לגבי ערי פיתוח, אלא גם לגבי הערים הגדולות, השכונות והפרברים.

- - - - -

"הצורך בהקמת פנימיות לילדים ממשפחות מצוקה" - הצעה לטה"י של ה"כ ביבי.

היו"ר א. רימלט:

אני מקדם בברכה את ד"ר רוזנפלד. הזמנו אותו כדי לשמוע את דעתו על החינוך הפנימייתי, הצרכים, האפשרויות, שיפורים וכו'.

ד"ר י. רוזנפלד:

נכנסתי לתחום הזה רק בשנתיים האחרונות, עקב זה שנתבקשתי להיות יושב-ראש הצוות שעסק במערכת החינוך הפנימייתי לבני נוער החיים מחוץ למשפחתם. מצד אחד התפעלתי, מצד שני התעצבתי פמה שראיתי. התפעלתי מהרבה מההתפתחויות, מהתושיה, מההישגים, מהמסירות, והצטערתי על חלק מהילדים שנמצאים במקומות שהם פחות טובים. הדו"ח יהיה לפניכם בעתיד הלא רחוק.

11.7.1973 - ד"ר י. רוזנפלג

אע"פ קודם כל כמה הערות כלליות. אין מדינה בעולם שיש בה כל כך הרבה ילדים בחינוך פנימייתי כמו במדינתנו הזאת. זו עובדה מאד מענינת, שכמעט 18%-19% בנינו נוער נמצאים בחינוך פנימייתי. באנגליה המספר הוא בסביבות 6%, ושם אלה בני טובים. אצלנו, בכל הפנימיות - הדתיות, הצבאיות, החקלאיות, המקצועיות - יש בערך 18%, כלומר כמעט חמישית מבני הנוער.

לא יהיה זה מוצדק לומר שהתחום הזה הוזנח. אי אפשר להגיד שמדינת ישראל לא שמה לב לאלטרנטיבות של החינוך הפנימייתי. המספר שנקבתי אינו כולל את ילדי הקיבוצים. כלומר אי אפשר לומר שזה תחום שהוזנח.

מ. ידיד: האם יש לך הפרדה בין ישיבות ובין בתי-ספר רגילים, מקצועיים?

ד"ר י. רוזנפלג: הפירוש שיש לי הוא קצת אחר.

החינוך הזה גם לא הוזנח לדעתי מבחינת רעיונות חינוכיים. זה לא תחום שאין בו רעיונות חינוכיים ושפועל בלי שיפורים ושינויים בשנים האחרונות ובכל השנים. אפשר להזכיר פה גם את הסקטור הדתי, גם שם יש ניסוי מענין, וכן בסקטורים אחרים, בעליית הנוער, יש שינוי והתפתחות. בדרך כלל זה תחום שהוא מתפתח. אין זה אומר שאין בו בעיות די חמורות.

אתיחס למספרים. אנחנו חילקנו את הפנימיות לשלושה סוגים: סוג של פנימיות שהן לימודיות-חינוכיות, פנימיות עצמאיות, מחוננים, וישיבות; סוג אחר שאנחנו קוראים לו חינוכי-סוציאליזטורי, כלומר פנימיות לנערים ונערות, כמו חינוך חקלאי, מקצועי, עליית הנוער, חינוך קיבוצי, שהן אינן בתחום מקצועי ספציפי, אלא נותנות הכנה חינוכית לימודית יותר כללית לחיים מאשר ילדים אלה יכולים לקבל במקומותיהם. והסוג השלישי, הזוכה בדרך כלל לתשומת לב רבה, ובחלקו בצדק, זה הסוג החינוכי-טיפול-שיקומי, מוסדות שיפוליים של עבריינים וכדומה.

מעל למחצית הילדים נמצאים במוסדות החינוכיים-לימודיים. (כל המספרים הם אומדנים; היה קשה מאד להגיע למספרים אלה). מעל לרבע, אבי פניה שלישי, נמצאים בקבוצה האמצעית, החינוכית-סוציאליזטורית. ולא יותר מ-10%, לא יותר מ-7%, נמצאים במוסדות חינוכיים-שיקומיים של עבריינים וכדומה. אם הבנתי היטב את השאלה של חבר הכנסת ביבי, הוא ממקד על הבעיה בתחום של נוער מאזורי מצוקה.

העובדה היא שהקבוצה האמצעית, הסוציאליזטורית, מאוכלסת ברובה על-ידי נוער מצוקה. הקבוצה האחרונה - רובה ככולה; ובקבוצה הראשונה, שבה נמצאים מעל למחצית בני הנוער - חלקם של ילדי מצוקה הוא יותר קטן. בזהירות אגיד: פחות ממחצית. קשה בכלל להעריך מה חלקם של בני מצוקה באוכלוסיה זו, כי אין לנו מימצאים על כך. הוא נדאי יותר גדול מאשר חלקם היחסי באוכלוסיה.

באשר לאפשרויות אני יכול לומר: אם רוצים לפתח את התחום הזה, צריכה להיות השקעה מכוונת בקבוצה האמצעית. אחת הבעיות בשירותים הסוציאליים שחוזרים וקוראים עליה בכל מקום, היא שמשקיעים כסף, והכסף הולך בקלות רבה לנדבכים העליונים יותר מאשר לנדבכים האמצעיים. כלומר אפשר לשפר, צריך לשפר ישיבות תיכוניות, בתי-ספר מקצועיים, את הפנימיות הצבאיות, להוסיף מעבדות וכן הלאה. אבל אם אנחנו רוצים לשפר את החינוך הפנימייתי, ואולי להרחיב ולתת הזדמנויות נוספות וטובות יותר - צריכה להיות השקעה מאד מכוונת בקבוצה האמצעית דווקא. הפעולה צריכה להיות מכוונת לקבוצה אמצעית זו של מוסדות וילדים, שהיא גם קבוצה לא מבוטלת. יש המדברים לפחות על 20 אלף ילדים ובני נוער. ובמוסדות האלה יש מקום לשיפורים אולי יותר מאשר במוסדות הטובים.

לכן התשובה לשאלה של חבר הכנסת ביבי בקצרה היא: אינני בטוח שהעיקר הוא כרגע להרחיב הרחבה רבה מאד את החינוך הזה. אבל אין לי ספק שלגבי קבוצה זו שהוא מתייחס אליה יש מקום לשיפורים, דווקא פדגוגיים, ולא כל כך של המבנים.

11.7.1973 - ד"ר י. רוזנפלד

אני רוצה לומר את דעתי האישית. אנחנו צריכים להתרגל לכך שהשקעות צריכות להיות באנשים, במדריכים, בכוח אדם, ולא יותר מדי ולא באופן בלעדי בנושא זה של המבנים, שאינני מזלזל בהם, ושל שיפורים של המצב הפיזי. כולנו ראינו מוסדות בבנינים יפים ובבנינים לא יפים. אין קורלציה בין סיב החינוך ובין הבנינים. הבעיה שאני רואה אותה מהותית מאד מבחינה זו היא בעיית כוח-האדם, בעיית ההדרכה, ובעיקר בעיית ההנהלה והמנהלים. אינני גורס שהדבר הנכון היום הוא לפתח מסלול הוראה בוסף, מסלול של הדרכה. לדעתנו הדרכה הינה ותהיה קריירה זמנית, וצריך לעשות הכל כדי לתת מיסוד לזפניות של הקריירה הזאת, כלומר לעשות את זה לגיטימי ואטרקטיבי, שאנשים ירצו להיות מדריכים לזמן קצר, ולא להצטער על זה. יש חומרה רבה מאד כשמדריכים הם על התקן, בכל המוסדות. אני יכול להעיד מה קורה כשיש קביעות למדריכים. זה לא ממילא טוב לפודרכים. שמעתי תיאור על מה שקורה בעיסרות פיתוח. העובדים המקצועיים עייפים. מצאתי גם שחלק מהסגל בפנימיות, אנשים שנמצאים שם יותר מדי זמן, פתעייפים. אנחנו מכירים את זה.

מי שצריך להיות קבוע, ואין לנו הכשרה להם, אלה המנהלים של המוסדות. ובאמת התפלאנו שלא קיימת באוניברסיטאות הכשרה של מנהלים. לדעתי איכות הפוסד תלויה במנהל ובמרכז הפדגוגי. זה אחד הדברים שצריך לפתח מאד. אינני רוצה לומר שיש בעיות בקשרים עם המשפחות. זו בעיה לא מבוטלת. יש גם קשיים נוספים.

אני רוצה להעיר הערה בקשר למוסדות המיוחדים של משרד הסעד, ביחוד חלקה הקטן של עליית הנוער. שם ההזנחה היא רבה וחמורה, גם כן לא באופן שווה. יש מוסדות מצויינים. אבל שם קיימת הבעיה של בידוד וניתוק, ושל מעט מאד פדגוגיה. כך המצב במוסד לא רחוק מירושלים. התרגשתי מאד ממה שראיתי שם, הצטערתי מאד בשביל הילדים שם. כשבאתי לשם אמר לי המדריך: עכשיו יותר קל לנו, כי הטלוויזיה מתחילה לשדר בשעה שש. אין שם שום מגע בין הצוות והילדים. הילדים מוזנחים. המוסד הזה הוא "מסילה". ותמיד רואים אותו דבר: הילדים החלשים ביותר נמצאים במוסדות החלשים.

אני רוצה לעמוד על אחת ההמלצות שלנו. אינני חושב שאנחנו יכולים להרשות לעצמנו בחברה שלנו להשאיר ילדים, שההורים בעצם זנחו אותם, אפילו בידי הפקידות הטובה ביותר, הפרופסיונלית ביותר. הציבור מוכרח ללוות את חייהם. הרעיון של ועדות ביקורים ("ויזיטינג קומיטי"), שאנשי ציבור מבקרים במקום כל כמה זמן, צריך להיות. אין להשאיר את הילדים האלה ללא התענינות הציבור. אינני חושב שאני מגזים במשהו. כתבנו על כך בדו"ח. היינו בשני מוסדות. באחד אמרו לנו על ילד אחד: זה ילד פורץ מטבריה, אביו כזה וכזה, פה אתה כבר יכול לצפות ממנו. היינו במוסד אחר, גם שם היה ילד מטבריה, ושם אמרו לנו: זה ילד שהיה פורץ בטבריה, כשרון בלתי רגיל; לימדנו אותו וכן הלאה. אני נותן את זה בתור אילוסטרציה, בקשר לרוח שבמוסד.

הנקודה האחרונה שנראית לי מהותית לשאלה שהעלה חבר הכנסת ביבי: הבעיה היא בעצם המערך הארגוני של כל החינוך הפנימייתי. המוסדות והארגונים מפורדים ומפוצלים. אני אינני מאמין גדול ביותר בתיאום, אני יודע את החולשות של התיאום. אבל קשה לי לראות איך אפשר להתקדם בלי שתהיה איזו יד שמכוונת את ההתפתחות. אינני מציע להימנע מהמאמצים הוולונטריים החשובים שישנם, אבל עליכם לדעת שבעיות הפיקוח בחלק מהמוסדות האלה, ודאי מהסוג השלישי, אבל גם מהסוג השני, הן בעיות. מי אחראי על הפיקוח, מהו הפיקוח שם, פה זה בכלל מבחינה פדגוגית ואפילו מינהלית, ומבחינה של מה שנקרא "אינספקשן"? יש פה ענין של הדרכה ופיקוח. לפעמים יש הדרכה, אבל לפעמים יש הרגשה שאפשר להדריך בלי לפקח. יש בעיה של שימוש באוטוריטה בתחום זה. יש נסיונות בנושא זה. זה אחד מהאספקטים של התיאום.

איך ילד נכנס לפנימיה? זה מאד שרירותי. אין שום יד מכוונת שאומרת: זה מתאים לכאן וזה מתאים לשם. אין יד שמאפשרת כניסה ויציאה אופקית. סוף סוף זה לא יכול להיעשות רק על-ידי זה שמישהו מכיר את מנהל המוסד הזה או מוסד אחר. הכניסה והיציאה אל ומהמוסדות בכלל אינה תקינה, היא שרירותית ואין יד פכוונת. אתן דוגמה: איך מוחלט שילד יבוא למוסד זה או אחר? מנהל בית-הספר שבו לומד הילד

11.7.1973 - ד"ר י. רוזנפלד

יכול להציע שהילד ילך לפנימיה. אני גורס שאם אנחנו רוצים אוכלוסיה נאורה, ההורים צריכים להיות גם כן פטוגלים להציע שהילד שלהם ילך לפנימיה. צריך לומר להורים, באמצעות פרסומים בעתונים ובצורות אחרות, מה גותנות הפנימיות, ולאפשר להם לחשוב ולבחור לאן הילד ילך. זה לא יכול להיעשות מטעם. מוכרחים לשתף אותם. אינני רואה שאת זה אפשר להטיל על ארגון אמהות עובדות במידה שיש להם מוסדות, או על משען או על עליית הנוער. פה צריכה להיות הכוונה.

הצענו בדו"ח שלנו דבר שנתקל בהתנגדות מסויימת, אבל אני חוזר עליו, והוא שצריכה להיות רשות לחינוך פנימייתי. אנחנו הצענו שזה יהיה במשרד החינוך, במידה שזה משרד חינוך ולא משרד לימוד, מתוך כוונה ותקווה שזה משרד חינוך. זה גם כדי למנוע מהילדים החלשים יותר להיות כל כך מבודדים, נניח במוסדות של משרד הסעד. זה לא ענין פוליטי, זה שיקול מהותי, לענין. במוסדות של משרד הסעד, למשל, אין פיקוח חינוכי סדיר. מפקח חינוכי לא נכנס למוסדות אלה. זה לא טוב. לילדים שם יש גם כן בעיות של חינוך. אני מתכוון לפנימיות ולמסגרת הלימודים. במוסדות של משרד הסעד בתי-הספר הם לרוב בתוך הפנימיה. בחלק גדול אין פיקוח חינוכי סדיר.

י. שוחט: יש מוסדות שנשלחים לשם ילדים על-ידי משרד הסעד, אבל הם נמצאים בפיקוח משרד החינוך.

יש מוסדות של משרד הסעד...

ד"ר י. רוזנפלד: על אלה אני מדבר.

העיקר הוא לחשוב, בעקבות ההצעה לסדר היום של חבר הכנסת ביבי, איך אפשר לשפר את החינוך הפנימייתי לקבוצה המסויימת, ובהזדמנות זו לתת שיפורים נוספים גם לקבוצות אחרות, ואחר כך לחשוב על הרחבה.

ולבסוף - ופה אני מדבר קצת בהיסוס - אם אנחנו רוצים ללמוד, צריך לחקור. אי אפשר להגיע למסקנות אם לא נראה מה הבעיות של החינוך הפנימייתי. אני מקווה שהרשות הזאת תתרום לזה.

מ.צ. נריה: מה עמדתך בנושא שמשד החינוך נתון בו בתנודות: בזמן פסויים אומרים שיותר טוב להוציא את הילד מסביבתו ולהכניסו לפנימיה, בה הוא מקבל חינוך מסודר; ובתקופה אחרת אומרים את ההיפך, שיותר טוב שהילד ישאר בבית ולא יינתק מסביבתו הטבעית.

היו"ר א. רימלט: אינני יודע אם אלה תנודות של המשרד. זה תלוי במומחה.

מ.צ. נריה: אני יודע מהנסיון שילדים מבתי הרוסים או די שבורים ורצוצים, שהיו בפנימיה בצורה סדירה ארבע שנים, זקפו את קומתם וצעשו אנשים בריאים גם ברוחם, ואילו ההצמדה לבית הורסת בערב את מה שבונים במשך היום.

ע. פינברג-סירני: דיברת על הכשרה, במיוחד למנהלים. איזה סוג של הכשרה אתה חושב שצריך לעשות?

לגבי המדריכים, אני מקבלת את הרעיון שמוכרח להיות תחלופה של מדריכים. אבל אנחנו מכירים את המצב. השאלה היא איזו הדרכה יש לתת למדריכים, שלא יראו את זה כקריירה לנצח, ויחד עם זה להיענות לצרכים.

שאלה למר עדיאל. אמרתם שיש איזו סלקציה, ויש מוסדות שהם טובים יותר ברמת ההישגים. גם ד"ר רוזנפלד דיבר על כך, שצריך לטפל בשכבה האמצעית. אבל תמיד יש שכבה, שברגע שאנחנו מנסים שכל מה שיש לנו של שכבה מסויימת, נכנס הגורם של ההישגיות והסלקציה. זה גלגל שאיננו יודעים איך להשתחרר ממנו. אם אומרים על מוסד שהוא יותר טוב, השוב עדיין נמדד בהישגיות. אני בטוחה שנתתם דעתכם על כך.

11.7.1973 - ע. פינברג-סירני

שאלה אחרת קשורה אולי לשאלה של חבר הכנסת נריה. אותם נערים שהתחנכו בפנימיות, נניח הפנימיות הטובות, זקפנו קופתם. השאלה היא מה מצבם אחר כך כשהם חוזרים הביתה. האם הם באמת חוזרים לביתם, לאזורם? זה חשוב מאד. כי אם הם אחר כך נעלמים בעיר, כלומר בועטים במוצאם, הרי לא השגנו שום דבר. נתקלתי בפקדים שיש פתאום איזה ניתוק מהמשפחה, לפעמים עד כדי התביישות בה. אז מעמידים את הנער במצב קשה, עולם הערכים שלו משתנה, וזה אכזרי מאד.

שאלה אחרונה: למה לא להגדיל? האם אין אפשרות לעשות גם העסקה וגם הגדלה?

ס. ירד:
בין המוסדות שביקרתם בהם הזכרת את מוסד "מסילה". האם ביקרתם גם ב"צופיה"?
האם יש הבדל מבחינת הגישה לנערים ונערות המוחזקים על-ידי משרד הסעד?

באיזה גיל לדעתך יש להפנות נערים למוסדות פנימייתיים, מכיון אותם נערים במצוקה? עד היום עושים זאת מגיל 13. האם לדעתך יש מקום להנמיך את הגיל ל-9, כאשר הילד מתחיל לגלוש לעבריינות?

דיברת על תחלופה של מדריכים. מצד אחד שמענו מפי אלה שמטפלים בעליית הנוער שהתחלופה יותר מדי גדולה, וזה דבר שמפריע למהלך העבודה התקין בפנימיות. מצד שני אמרת שהמדריכים נכנסים לשיגרה. מה אתה מציע כדי שהדבר יקבל צורה נכונה?

במסגרת המוסדות הפנימייתיים יש ישיבות תיכוניות. מה האחוז בישיבות התיכוניות? האם חקרתם את הנושא שם, את הגישה הפרדוגית, את ההתאקלמות של הנערים שבאו מאזורי מצוקה, באותם מוסדות? ייתכן שלחינוך יסודי דתי יש השלכות חיוביות. חשוב שאלה שחקרו את הבעיה יגידו לנו מה ראו.

האם בעבודתכם עשיתם, או הצעתם, גם מעקב אחרי יוצאי הפנימיות, בעיקר אלה שהם בעייתיים? האם אחרי שסיימו את הלימודים בפנימיה התגייסו לצבא או לא, התקדמו בחייהם, או ששוב חזרו אל חברת השוליים, אל המקום שממנו יצאו?

הדגשת בדברייך את הצורך בהשפעה של ההורים ושיתופם בהכרעה בקשר להוצאת ילד לפנימיה. אם מדובר בהורים פסודרים, זה חשוב מאד. אבל איך חסבי'ך זאת לגבי אותם הורים שהם עצמם בעייתיים, ושכל הכוונה היא להוציא את הילד מהם? איך נוכל לכוון את זה שההורים גם כן יתנו את דעתם לכך? אולי הכוונת ההורים תהיה דוקא לרעת הילד? כאן צריך למצוא את ההפרדה בין נוער בעייתי והורים בעייתיים, ולהציל את הילד למען עתידו.

א. כץ:
שאלה ברמה של קביעת מדיניות: נניח שיינתנו לך איכה משאבים, כוח אדם ותקציב - לאן היית מפנה אותם, לפי השיקול שלך: למסגרות מחוץ לחינוך הפנימייתי באותו סטור של נוער במצוקה, במצב הנוכחי כפי שהוא היום, או למסגרות של חינוך פנימייתי, כאשר ברור לפי דברייך שצריך להקדיש לקבוצה האמצעית בחינוך הפנימייתי.

א. רוזיאל-נאור:
ד"ר רוזנפלד השתמש בביטוי "מיסוד הזפניות" ביחס למדריכים. אני מבקשת שהוא ירחיב את הדיבור בעניין זה. מצד אחד, התחלופה של המדריכים פוגעת ברמת העבודה וטיבה; מצד אחר, כשהמדריכים נהפכים לעובדי קבע, הם מאבדים את החן של ההדרכה, וזה הופך להיות יותר מבחינת מצוות אנשים מלומדה. אבל הייתי רוצה לדעת איך אפשר למצוא את שביל הביניים בין הדברים הללו.

איך אפשר להביא את ההורים לידי כך שהם יוכלו להשתתף בבחירת המוסד? עד כמה שאני מכירה את המשפחות שנוזקות לכך שילדיהן יועברו לפנימיות, הם מאושרים מעצם העובדה שמוציאים ילד אחד מהמשפחה. הם אינם מתשרים לבחור בין מוסד זה ואחר. אפילו אם יארגנו להם סיורים במוסדות השונים, בפנימיות השונות, הבחירה לא תהיה פתוך חדירה לטיבו של המוסד והערכים והחינוך שהוא מקנה. על פי רוב זה יהיה על פי

11.7.1973 - א. רזיאל-נאור

התרשמות חיצונית או גורם המרחק מהבית. זה לא יפתור את הבעיה, אם כי אני מבינה שזה חשוב, אחרת יוצא שההורים כאילו הוציאו את הילד מחיק המשפחה, והילד במעמקיו נוטר להם כאב, וגם להורים נשאר הרגש הזה שהיו נאלצים לוותר על ילד אחד. הלהיטות של ההורים והלחץ מביאים לכך שנוצר חיכוך נוסף על כל הבעיות. צריך להדריך את ההורים לקראת זה. אבל איך?

מה הדברים שצריך לתת למנהלים, בהדרכה או בהשתלמות, לקראת ניהול מוסד פנימייתי לנוער? האם די בכך שאדם נחשב אדמיניסטרטור טוב כדי שיהיה מתאים לכך? האם די שאדם יהיה פדגוג טוב כדי שיתאים לכך? ואיך להתאים את כל ההכשרות והתיפקודים האלה?

לא מובן לי מדוע בכל זאת לא מוצאים את האיזון בין הטיפול של משרד הסעד במוסדות ובפנימיות, ובין הציפיות שאבחנו מצפים מהמוסדות האלה. שהרי משרד הסעד מוכרח לשפל בבעיות המשפחה, וכל טיפול נכון בילד בעייתי או לא בעייתי מוכרח לנגוע בבעיית המשפחה. הילד אינו חי בחלל ריק. מדוע אי אפשר להביע לכך שהמוסדות, אם הם מוקמים ומוחזקים על-ידי משרד הסעד, יהיה בהם אותו קנה מידה פדגוגי שדרוש ונחוץ ובא לידי ביטוי בדברים ששמענו?

מה צריך להיות תפקידם של אנשי הציבור? אמרת שצריכה להיות מעין ועדת ביקורים. מה ההדרכה שצריכה להינתן לאנשים כאלה, כדי שזה לא יהפך למין פטרונות, שהילדים סולדים ממנה? איך הם צריכים לדעת מה לעשות שם? במקרים חריפים וחמורים, שלילד באמת אין מגע עם הבית, איך לעשות שהמבקרת הזאת תתפוס את המקום הראוי?

לכסוף, אני רוצה לברך את תלמידי ד"ר רוזנפלד. זה רגע גדול בשביל מורה לראות את תלמידה מחכים את מורתו.

ש. לויין: שאלתי הראשונה נוגעת לענין הרשות המרכזית. ד"ר רוזנפלד אמר שיש לחלק את הפנימיות לשלוש קטיגוריות, לפי מידת המטרות החינוכיות, לפי התכלית שלהן. הוא הדגיש - ובענין זה אני אולי מלכתחילה מזדהה אתו, שיש להיטיב את מצבה של הקבוצה השניה של הנזקקים לפנימיות, על פני הקבוצה העליונה. אבל דוקא קביעה זו מעוררת בי ספק אם הקפת רשות אחת תועיל. אם תקום רשות אחת, היא תעדיף את הטיפול ואת הטיפול בתלמידים השייכים לקבוצה הראשונה.

א. כץ: על סמך מה אתה אומר, זאת?

ש. לויין: מוסדות סלקטיביים, מוסדות שיש בהם יותר הישגים, שקל יותר להצליח בהם, הם יכולים להזהיר ולהבריק יותר, ובדרך הטבע הם זוכים ליותר תשומת לב. אמרת קודם שאנשי האוניברסיטה מהססים. גם אני מהסס, ואני מציג שאלה: מדוע אתה מניח שרשות מרכזית תועיל לענין המיוחד הספציפי שאתה מעורר? בזה אינני קובע שזה צריך להישאר תחת פיקוח משרד הסעד. אולי יש הגיון שזה יעבור למשרד החינוך.

שאלה שניה נוגעת להדרכה. רמזת על פתרון, שהאוניברסיטה תכשיר אנשים להיות מנהלים. האם לא כדאי היה לחשוב על הכשרת מורים מדריכים לפנימיות? נדמה לי שהסימביוזה של הוראה והדרכה בפנימיות יותר טבעית ויכולה יותר להצליח מאשר סימביוזה אחרת של אנשים בעלי השכלה גבוהה. אני אומר זאת על יסוד תיאוריה וגם על יסוד הבנה. צריך קודם כל מדריכים ומורים שיש להם אהבת הילד ונכונות להתקרב אל הילד. לזה מסוגלים אולי יותר תלמידי סמינרים מאשר תלמידי אוניברסיטאות. אם אתה תובע תשומת לב מצד האוניברסיטאות, מדוע לא תבוא פניה אל משרד החינוך, שבמסגרת בתי-המדרש למורים, ויש למעלה מ-20 יקום מסלול מיוחד שיכשיר גם להוראה בבית-ספר חגם להדרכה בפנימיות. ייתכן שזה יתרום תרומה לפתרון השאלה.

האם יש לכם פתרונות לגבי הקבוצה השלישית, האופללה ביותר? מה אתם עושים כדי לקדם את ענינם של אלה?

היו"ר א. רימלט:

כיצד מתגברים בפנימיות על משבר אצל ילד?
גם במשפחה מרובת ילדים, עם הוצאתו של ילד למוסד - וזה תלוי בגיל - הוא מרגיש את עצמו כאילו זנוח ונטוש על-ידי ההורים. כי גם במשפחה שחיה בתנאים הגרועים ביותר יש אורה משפחתית, יש הרגשה, לא בכל מקרה, של מחסה, של בטחון כלשהו, גם מתוך הרגל. כשהוא בא למקום חדש, אינו יודע מה זה, פסיכולוגית הוא מרגיש את עצמו מופקר. כיצד מתגברים בגילים השונים על משבר זה, שבלי ספק מתרחש אצל חלק מסויים מהילדים?

ז. הרמן:

באשר להכשרה ולשאלה מי הולך לעבוד במוסד, לפי דעתי זו הבעיה המרכזית. הייתי רוצה לשאול איך אפשר למצוא אנשים מתאימים לעבודה כזאת. כשרואים מוסדות כאלה, שצריכים לטפל בהם בילדים קשים ביותר, יש כאילו איזו סטיגמה שקשורה לזה, ביחוד כל עוד נמשך הויכוח ושליחת הילדים בעשית באמצעות משרד הסעד. לפני שמדברים על תוכן ההכשרה, צריכים קודם כל לדעת שיש אנשים עם מוטיבציה. במגעים שלי עם צעירים אני רואה שיש מעטים מאד שמוכנים לזה. כולם מדברים על זה. מוכרחים להקדיש יותר מחשבה לתנאים מתקבלים על הדעת לאנשים שעובדים במוסדות. אין ספק שהתנאים היום אינם מושכים. בדרך כלל אנשים אינם רוצים להיות כאילו סגורים בתוך מוסד.

ענין מרכזי ביותר הוא המשך הקשר בין הילד ומשפחתו וסביבתו. אני במקרה יושבת בועד המנהל של מוסד פנימייתי, אחד מהטובים. אגב, יש ועדה קבועה של כ-10 אנשים, ואנחנו נפגשים בערך כל חודשיים (רוב האנשים גברים), ויש גם אירועים שונים. אבל תמיד חוזרת הבעיה הזאת של הקשר של הילד עם משפחתו. אנחנו יושבים ומדברים מה יקרה לילד שעוזב את המוסד, וקודם כל הדאגה שכל זמן שהילד במוסד, שיהיה קשר בין המשפחה והילד. אני יודעת שד"ר רוזנפלד ער לזה, הוא הקדיש לזה לא מעט מחשבה, אבל מה שעושים מאד לקוי בענין הקשר המתמיד בין המוסד, הילד ומשפחתו.

ש. עדיאל:

מה עושה עליית הנוער בשיקום הנוער מחוץ למשרדת הפנימייתית? אנחנו מקיימים את מרכזי הנוער. בתשל"ב היו 14 מרכזי נוער; השנה גדל המספר ל-19, ובשנה הבאה יהיו 23-24 מרכזי נוער, שבהם הכוונה היא להחזיק את הילד מספר גדול של שעות, מ-8 עד 4 או 4.30 אחר הצהריים.

שני הדברים המאפיינים את מרכזי הנוער - ויש לנו גם שם בעיות לא מעטות - הם: א) שינוי רדיקלי של תכנית הלימודים, כאשר התכנית המקצועית תופסת מקום נרחב מאד; ב) תכניות הטיפול ניתנות בצורה אינטנסיבית מאד. במרכזי נוער אלה מתחנכים כ-1,750 בני נוער.

נשאלו שאלות על ארגון המוסדות והחזקתם. חברת חניכים שיפוסית במוסד של עליית הנוער מונה 30-40 ילדים.

ההשוואה עם ה-ס.א.ו.ס. באוסטריה אינה נכונה. במוסדות אלה מדובר ביתומים, ילדים נטושים. שם נהוגה שיטת האם, שאיננו סבורים שהיא המתאימה כאן.

האם יש מחשבה לחטיבות ביניים פנימייתיות? יש. הוחל בתכנון משותף עם משרד החינוך. מדובר בחטיבות ביניים פנימייתיות משני סוגים: ארציות, כלומר במוסד מסויים שהיינה כיתות ז'-ח'-ט', והילדים יבואו ממשפחות שנות מכל הארץ; וחטיבות ביניים מקומיות, שבחלקן תהיינה פנימייתיות ובחלקן אכסטרניות.

חבר הכנסת רימלט שאלה אם יש קריטריונים נוספים, פרט לקריטריון הסוציאלי. יש ויש, והם: יתמות, פירוד הורים, הורים גרושים, משפחה מעורערת, מחלות קשות במשפחה.

מהי העלות לילד? במוסד רגיל, העלות - פרט ללימודים - היא סכום שנע בין 340-350 לירות לחודש. במכינות - 500 לירות ויותר לחודש.

11.7.1973 - ש. עדיאל

עם השקעות או בלי?

ד"ר י. רוזנפלג:

בלי. אלה ההוצאות השוטפות.

ש. עדיאל:

פי משתתף במימון? את הלימודים מממן משרד החינוך. אשר להחזקה - בחלקה היא מופנת על-ידי עליית הנוער, בחלק קטן על-ידי הבעלות. בכל מוסד קיימת בעלות. ציינתי שיש לנו רק שלושה מוסדות. כל השאר שייכים לבעלויות שונות. השירותים החינוכיים ניתנים בחלקם הגדול על-ידי עליית הנוער.

האם לומדים בקמפוס? - ברוב המקרים לומדים בקמפוס, אם כי יש מקרים שבהם ילדים נשלחים לבית-ספר מפלכתי או לבית-ספר מפלכתי דתי בסביבה.

כמה עובדים יש על כל ילד? אתן דוגמה של המכינות, שהן הנחוצות ביותר, החינוכיות ביותר, כמו למשל רמת-הדסה. היחס הוא עובד לשלושה ילדים. בזה כללתי את שלושת סוגי העובדים במוסד: המורים, כוחות ההדרכה וכל הסגל המינהלי, עובדי שירותים וכן הלאה.

כשאתה אומר מורים וכוחות הדרכה, איפה המשפלת?

ע. פינברג-סירני:

בכוחות הדרכה.

ש. עדיאל:

נשאלתי מה תורמת עליית הנוער בקיץ. באולפנים הנמשכים קודש ימים נקלטים ילדים, בעיקר עולים. בקיץ זה המספר היה 1,362 ילדים ב-19 כפרים. בקייטנות הנמשכות 10 ימים, והפתקיימות בעיקר במרכזי נוער, נקלטו 882 חניכים.

המגעים עם רחה פרייר קיימים כל השנים. ילדי ז"ח-מוחזקים על ידה בקיבוצים, וכל שנה גומרי ח' עוברים לעליית הנוער.

הפרובלימות העיקריות בחינוך הפנימייתי: לא אוכל כמובן לעמוד על כולן, אעמוד על אחדות מהן, שבחלקן הוזכרו על-ידי ד"ר רוזנפלד. האחת, שבשנים האחרונות היא אופיינית, ועמדת עליה במקצת בישיבה הקודמת: בית-הספר הולך ומשתלט על כפר הנוער בארץ, דבר שלא היה קיים לפני שנים. הוא משתלט בכל המובנים: מבחינת הזמן, הלימודים תופסים יותר ויותר זמן; אבל מה שחשוב יותר - הוא משתלט מבחינת משקלו הלימודי והחינוכי. קשורה לזה תופעה שניה, ובמידה מסוימת תוצאה: כוחה של ההדרכה יורד. זו בחלקה תוצאה של המחסור הרב במדריכים, אבל לא רק זה. עליית כוחו של בית-הספר ושאיפותיו ההישגיות הברורות והשאיפה לציונים וכו', כל זה גרם לכך שהמדריך, אפילו הטוב והמוצלח, בעל ההשכלה, מעמדו בכפר הנוער פוחת והולך. וזה חבל. זו תופעה שאנחנו עדים לה בשנים האחרונות, ויש להצטרף עליה.

מלים אחדות על הכשרת מדריכים. ברור שהדרכה זו לא קריירה. אנחנו בעצם היינו די מרוצים אילו יכולנו לקבל מדריך שישרת את המוסד 5-8 שנים, על כל פנים פרק זמן מסויים. היינו שמחים אילו יכולנו לקבל מדריכים לתקופה זו. גם לי נראה הצירוף של הדרכה והוראה, אם כי זה לא דבר חדש, זה היה קיים. סמינרים שהכשירו לכך אסגרו. התחלנו במשא ומתן עם משרד החינוך לפני מספר חודשים לפתיחת מסלולים בסמינרים לפורים-מדריכים, ולדעתי יש ללכת בשני כיוונים: האחד הוא זה של פתיחת מסלולים כאלה; השני - של השתלמות תוך כדי השירות. בזמן האחרון התחלנו בכיוון השני, כאשר הכוונה היא למדריך שכבר נמצא בשירות, שהוכיח את עצמו לאחר תקופה קצרה של עבודה, שנה-שנתיים. אנחנו משחררים אותו חלקית ומאפשרים לו השתלמות במוסד המתאים.

התהליך החינוכי במוסד נעשה קצר יותר. זו בעיה רצינית. אותה תקופה מסורתית של ארבע שנים, לא רק לגבי עולים, גם לגבי ישראלים, נעשית קצרה יותר, והיא עומדת על שלוש שנים, שנתיים וכו'.

11.7.1973 - ש. עדיאל

יש מחסור רב בכוחות סיוע, כל אותם הכוחות הפועלים בתחום החינוך הפעלתני, פורים יועצים, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים.

ובעיה נוספת, רצינית מאד: כמעט כל המוסדות הפנימייתיים נאבקים עם קשיים תקציביים עצומים, פועלים עם גרעונות גדולים מאד, וקשה להם מאד לעמוד בהם.

היו"ר א. רימלט: זה ניפוק נוסף לבסס את הקיים.

ש. עדיאל: אשר לרשות המרכזית שדובר עליה פה - עם כל הספקות, ואני שותף להם, גם לדעתי יש צורך לפחות לנסות להקים רשות מרכזית או גוף מתכנן מרכזי או ועדה מרכזית, גוף שירכז את הגורמים השונים הפועלים בחינוך הפנימייתי בארץ.

י. שוחט: לגבי כל סוגי הפנימיות?

ש. עדיאל: יש נקודות מסוימות שכמובן כל גוף פועל בהן, כל גוף מחליט בהן. כך למשל משרד החינוך מטפל בחניכים המחווננים שהם בעלי הרמה הגבוהה; משרד הסעד בחלקו מטפל באוכלוסיה פרובלימטית מאד של ילדים במוסדות סגורים. אשר לעליית הנוער, אמרתי מה האוכלוסיה שלה. יש צורך שאותו גוף יקבע קריטריונים לקליטת חניכים בחינוך הפנימייתי, יקבע את המדיניות ועדיפות הקליטה.

ד"ר רוזנפלד הצביע היום על סוג מסויים של ילדים; אני הצבעתי בישיבה הקודמת על ילדים בעלי רמה ג' ו-ד'. לדעתי לגבי קבוצה זו של ילדים יש צורך חיוני להרחיב. זה אותו סוג ילדים שכמעט ולא קיימת אפשרות לסדר אותם, לגביהם יש צורך חיוני להרחיב את המסגרת. אני מצטרף לדעה שלגבי הילדים בעלי רמה גבוהה ביותר, הצורך מבחינה ממלכתית בהרחבה הוא הרבה פחות גדול.

יש צורך בתכנון ממדי הקליטה, גם לטווח הקצר וגם לטווח הארוך; אפילו דמי החזקה, ודמי החזקה הם שונים ממוסד למוסד ומגוף לגוף. כל אחד קובע לו את הכללים.

ואחרון אחרון, גוף זה - רשות או ועדה - חייבים לטפל באופן רציני מאד בבעיית הכשרת מדריכים ומטפלות. למטפלת יש מקום די מרכזי בחינוך הפנימייתי. ואם יש מחסור במדריכים - ויש מחסור, והרמה נמוכה, יש מחסור גדול עוד יותר במטפלות בפנימיות. אין גם דרישות קוליאטיביות לגבי המטפלת בפנימיה.

נשאלה שאלה האם יש להרחיב או להעמיק את החינוך הפנימייתי. לדעתי לא צריך להציג כך את השאלה. אין ספק שיש להשפר ולהיטיב את הקיים. יש מוסדות שהשיפור הטוב ביותר הוא אולי אם יסגרו אותם ויפתחו במקומם מוסדות אחרים. אבל לא צריך לעשות דבר אחד על חשבון השני.

לגבי האוכלוסיות הנמוכות - אני משוכנע שאנחנו חייבים להרחיב. אם נמשיך במצב הנוכחי, שמדי שנה מאות ילדים, הם והוריהם, מן הדרגים הלימודיים והחינוכיים ביותר, רוצים להיקלט בפנימיות, ואנחנו משאירים אותם מחוץ לזה - אני חושב שאנחנו גורמים נזק חינוכי רב. לגבי אוכלוסיה זו ההרחבה היא לדעתי צורך חיוני, במקביל לשיפורים שיש לעשות.

ד"ר י. רוזנפלד: אני מעריך את השאלות המעניינות. אני רוצה להעיר הערת תיקון אחת: הדו"ח הוא סיכום רעיונות שלנו. השקענו בזה לפחות 200 שעות אני וחברים שלי, בתור עניין, ואני רוצה לתת לחברים אחרים את הקרדיט שמגיע להם.

השאלה של חבר הכנסת כץ, אם היה כך וכך כסף, למה עדיף לתת את זה - היא שאלה פילוסופית. אנחנו יודעים פחות מדי כדי להגיד בפסקנות. מה שנראה לי הרבה יותר חשוב לעשור הבא הוא לנסות לבדוק את השיטות השונות ולראות את התרומה הדיפרנציאלית של כל שיטה.

ושיטה, ולא כפי שנהוג לומר: במשך חמש השנים הבאות נעשה את הדבר הזה, את השיטה הזאת, אחר כך יום לימודים ארוך וכו'. הנבונות של המתכנן החינוכי הטוציאלי שלנו לדעתי צריכה להיות לא להתמכר לאף שיטה אחת, כי אנחנו יודעים פחות מדי, להעזיז בכל השיטות, לעודד תחרות ולבדוק את זה. אני חושב שזאת צריכה להיות הגישה.

עוד שאלה כללית מאד היא אם להוציא ילד מסביבתו או לא, מתי כן ומתי לא. אני התחנכתי בתור עובד טוציאלי, בתור מישהו שמודעוץ מזה שמוציאים ילדים מביתם. אמרו שיש מחקרים. קראתי וראיתי חומר של מורה שגם פה צריכה להיות דיפרנציאציה מסויימת. קראתי למשל את מחקרו של ד"ר אמיר שחקר מה קרה ליוצאי עליית הנוער או עדות המזרח שהיו בפנימיות. פחקר מאד מרתק. לא שאני חושב שחזות הכל היא אם מצליחים בצבא או לא. יש עוד כמה קריטריונים להצלחה בחיים. הוא בדק ילדים שהוריהם מעדות המזרח, שנולדו בקיבוצים או היו בקיבוצים מגיל צעיר, מגיל מבוגר, והישווה אותם לילדים לא מעדות המזרח שנולדו בקיבוצים. עשו גם בדיקה עם יוצאי ארצות אחרות. אנחנו צריכים כולנו לחשוב מחדש, ולא להיות דוקטרינרים בענין זה.

המחקר הראה שככל שהילד בא יותר מוקדם לקיבוץ או נולד בו, סיכוייו גדולים יותר להתקדם בצבא, להיות קצין יותר טוב. הוא לקח בתור קבוצת ביקורת ילדים מעדות המזרח שלא היו בקיבוצים. הוא הראה שיש התקדמות רבה מאד אצל אלה שכן היו במסגרות של עליית הנוער ושזה באמת תרם להם.

איננו יכולים לומר: עכשיו ניקח את כל הילדים שרק נולדו או בגיל שנה ונביא אותם לקיבוצים. זה לא כך. אבל צריך ללמוד ממחקר זה. אינני מאמין בשום פחקר שמראה שטוב או רע לצעירים להיות במוסד או לא להיות במוסד. אני הרבה יותר מעריך את האינטואיציה שלנו בנושא זה מאשר מחקרים. כשרואים ילדים בבית התינוקות, בני שנה שנתיים, או יותר מאוחר בני 5, 7, 9, 11, ההזנחה שלהם הרבה פעמים היא מאד מצערת.

באשר לילדים קטנים - האפשרות לקלקל היא גדולה מאד. כל זמן שיש לנו כל כך מעט בקרה על מה שקורה במוסדות, הסיכון לגבי ילדים קטנים הוא יותר גדול מאשר לגבי הגדולים. אינני מתנגד שיוציאו ילדים קטנים מבתיים כשזה נחוץ, לא בתור מדיניות. רק כשאינן ברירה אחרת, יש לעשות זאת.

לגבי הכתבה שראינו לאחרונה בטלוויזיה - מה שהעתונאי צוריאלי אינו תופס הוא שזאת משפחה שיד אדם אינה נוגעת בהם. ההזנחה היא שהשירותים למשפחה הזאת הם כה גרועים, ולאן דוקא הענין של הכסף. זאת המצוקה. הדבר נראה לי חשוב. לגבי הילדים הצעירים הייתי מנסה לפתח את השירותים בתוך המשפחות. עוד לא התחלנו בזה, בטיפול במשפחה. זה עוד לא קיים.

האם אני רואה את החינוך הפנימייתי כקריירה חינוכית, כלומר אלטרנטיבה לחינוך היסודי, המקצועי, העיוני וגם הבלתי פורמלי. קריירה לגבי המתחנך? אם לוקחים ילדים בני 11 או 13 - אינני יכול לומר בדיוק את הגיל - לפקום כמו קרית-יערים, בבקשה. יש להם פה הזדמנות בלתי רגילה. אבל כמה מקומות כאלה ישנם? שם יש מדריכים מעולים. אבל שם יש גיסוי חינוכי, ויש שם להט למה שעושים. לקבוע זאת כמדיניות, הבה נוציא ילדים מגיל 11, בלי לדעת לאן הם נכנסים, בלי להבטיח את הקריירה החינוכית שלהם - בזה אני מאד מפקפק.

מ. ידיד: כאן צריך להיות תכנון מראש.

ד"ר י. רוזנפלד: צריך לחשוב מבקודת ראות הילד הזה, על הקריירה שלו, מגיל 11-13 עד הצבא. לא יכולים להסתכל על הענין כך, שאם הילד מסתדר במוסד - טוב, אם לא - מחזירים אותו. לאן? מה שמענין אותנו זה 25 אלף ילדים. צריך להיות מישהו שמכוון אותם. חלק הם כבר בסוף הדרך. זה ענין ארגוני. אינני רוצה להיכנס לזה יותר.

11.7.1973 - י. רוזנפלד

אשר לפוסדות של משרד הסעד, ילדים בני 9 שהולכים לעבריינות - מענין לחשוב מה קורה אתם, מה אנחנו יכולים לעשות, מה הצלחנו לעשות. אני מוכר כמי שאינו מהסס להצביע על בעיות, אבל חשוב גם ללמוד מההצלחות, ויש לנו כאלה. אנחנו צריכים לראות מה קורה, איך קרה שחלק מהילדים התפתח כל כך טוב, וללמוד מה צריך לעשות בשבילם. אשר לעבריינות, אנחנו אחת המדינות המעטות בעולם שאין בה עליה בעבריינות. יש ילדים שמתחילים יותר מוקדם, יש פשעים יותר חמורים ורצידיביזם. אבל מספר הילדים שמגיעים לעבריינות לא גדול. אינני מתנחם בזה. הבעיה של ילדים בני 9 היא לא שפלא שכל כך רבים יגיעו לעבריינות. המספרים בעבריינות לא כל כך גדולים. הבעיות הן נטישה של כל המערכות השונות, החינוך הפנימייתי, הבלתי פורמלי, הפורמלי, כך שהם בעצם נעשים יותר מבודדים במקומותיהם.

חברת הכנסת פינברג-סירני דיברה על הענין של הישגיות וסלקציה. בינינו חשבנו שזה שייך לענין של הקריירה. זה טוב שילך יגיע להישגים וילך לפוסד הבא. בקרית יערים למשל יש בעיות עצומות מה לעשות עם הילד אחרי שהוא גומר שם. הם מתלוננים שאין מי שמלווה את הילד בדרכו למקום הבא או הביתה. ולפעמים לא מפקים מההישגים את כל התועלת, אם אין המשכיות. הגיעו שם להישגים לא רעים. אבל מה הלאה?

השאלה לגבי ההורים היא שאלה חשובה. עבדתי לפני שנים די רבות עם עליית הנוער. כתבתי אז מאמר: "הורים עליך או עמך?". אחת הבעיות של המחנכים היא אם הם יכולים לעבוד עם ההורים, או רואים את ההורים כך שלא צריך לתת להם להתקרב יותר מדי. גם פה צריכה להיות הבחנה. יש הורים כאלה ואחרים. אפשר למצוא דרכים לשתף הורים בצורה מוצלחת. צודק מי שאומר שהכושר שלהם להחליט או לבחור הוא מצומצם. אבל הביטוי של עוני הוא חוסר כושר להחליט או לבחור. ההזדמנות הזאת של ההורה לבחור עושה אותו שותף לכניסה של הילד לפוסד. אינני בא לומר שצריך להעביר את הכל אליהם. צריך לדבר יותר עם ההורים על ענין הכניסה לפנימיות. אז השותפות שלהם תעלה. חשיבות הדבר הזה נראית לי גדולה מאד, חוץ מכל הפעולות האחרות של הרציפות. בחשוב לאיזה פנימיות מזמינים את ההורים לימי חג, ולאיזה לא.

א. רזיאל-נאור: זו דוקא צריכה להיות הוראת קבע לפנימיות.

ד"ר י. רוזנפלד: קשה יותר לשתף את ההורים בפנימיות שאנחנו מדברים עליהן. המיסוד של הדבר נראה לי חשוב. אינני רואה שום רע בזה שהפנימיות יכתבו מכתבים להורים איך הילד מתקדמים, אפילו אם ההורים לא כל כך מבינים מה פתרחש פה. יש כל מיני דרכים כדי לא לנתק את הקשר.

בקשר לוועדות הביקורים - תלמיד שלי בא אלי לפני שבוע ואמר: יש מוסד מסויים ששם נעשים דברים איומים, ואין איש בא לשם מבחוץ. אמרתי שאנסה להיפגש עם המנהל ולשוחח אתו. כלומר המטרה של ועדות ביקורים כאלה היא גם לשמוע תלונות של ילדים וגם לעזור לפנימיה להתמודד עם בעיות קשות ביותר, גם לעזור למוסד בעבודתו. במוסד "מסילה" למשל, מה שכל כך חמור שם הוא לא שלא מדברים עם הילדים; גם עם המדריכים לא מדברים. למדריכים יש מגע בינם לבין עצמם, גם הם הפכו לאיזו קבוצה סגורה. והם בורחים משם. הסגירות היא הדדית. צריכה להיות פתיחות גם למדריכים, למנהל, וגם לילדים. אנשים צריכים להיות שותפים למעשה החינוכי. לשם כך צריכים לבוא לשם אנשים. לא התכוונתי לנשים שבאות לבקר במוסד ומחלקות לילדים סוכריות.

לענין של הכשרה תוך כדי לימוד - זה איננו מספק. צריך לחשוב על 5-10 השנים הקרובות. צריך להחליט על מסלול הכשרה, להכשיר קאדר של אנשים שבעוד חמש שנים יהיו מסוגלים להנחות את המעשה החינוכי, הלימודי והמינהלי. זה לא פשוט. כמה מוסדות ישנם שבהם יש במנהל שילוב כזה של כל התכונות?

ש. עדיאל: אני דיברתי על מדריכים, לא על מנהלים.

ד"ר י. רוזנפלד:

שאלה אחרת היא אם צריכים להיות מורים או מחנכים. אני לא קייתי בודק בציציות. שיבואו מהדרכה, מהוראה, מאין שיבואו. אין לי הרגשה שהדיפוי מוכרח להיות הוראתי. אחת הבעיות במוסדות אלה היא ענין המטפלת. אם יש מורה שרואה את עצמו בעיקר כאיש הוראה, הוא לא יהיה אוהד לתחום הטיפולי הזה. אנחנו מכירים את הבעיה של קרע בין מורים ומחנכים.

אינני יודע אם זה מוכרח להיות באוניברסיטאות או בסמינרים. בסמינרים מפריע לי שהמוקד יהיה יותר מדי חינוכי. צריך לחשוב על שילובים שונים בין בתי-ספר. אבל אינני מרגיש את עצמי מומחה לנושא זה.

בקשר למדריכים - אני מתרשם מרוח ההתנדבות. היה לנו יום עיון בנושא זה, והתפעלתי ממה שעושים סטודנטים בקרית מנחם. ההתלהבות שלהם גדולה. דיברתי עם קבוצה כזאת, רצייתי לשמוע מה עשרה סטודנטים אלה עושים. זה יוצא מן הכלל. היתה שם בחורה מקיבוץ צרעה, היא סיפרה מה שהם עושים בקומונה שלהם ברוממה. התפעלתי מההתלהבות שלה, איך היא הצליחה להיות לא פרופסיונלית.

המדריכים הטובים שהיו לנו לא למדו בסמינרים למורים. בכל ענין ההדרכה צריך להשתמש בספונטניות שעוד נשמרה ולפתח אותה, לתקופה של עוד 4-5 שנים. נניח שהיו נותנים סטיפנדיות טובות למדריכים באוניברסיטאות, יש לנו מדריכים כאלה, ושם יתחייבו לעבוד שנה-שנתיים אחרי זה? כלומר שזה יהיה מושך, ושתהיה גם התחייבות מצדם. אפשר גם לשלם משכורות יותר גבוהות לאנשי ביניים, אם כי המשכורות של המדריכים היום אינן גרועות. הם כולם עובדים משרה שניה.

יש נסיונות מעניינים מאד בהרבה ארצות וגם בעליית הנוער, של אנשים מבוגרים יותר, לפני הפנסיה. יש אנשים מבוגרים שיכולים לעבוד במוסדות כאלה, בפנימיות. בתקופה שבאתה לעליית הנוער היו עולים חדשים, עולות חדשות.

בשאלה שאלה אם צריך להגדיל את ההיקף או לא. אינני מתיימר לענות על שאלה זו. הבעיה המרכזית היא שאם מכריזים על הגדלה, יגדילו את הכפר הירוק ואת הישיבות הדתיות. ואם לא יתנו בקלות לילדים מאזורי מצוקה להיכנס למוסדות אלה. אמרתי שאם להגדיל ולפתח - זה את הקבוצה האמצעים. וכאן השאלה איך לווסת את האמצעים.

א. רזיאל-נאור: אפשר להתנות את ההגדלה בזה שיקלטו ילדים מאזורי מצוקה.

היו"ר א. רימלט: עקרונית אינך מתנגד להגדלה, בתנאי שתיזווצר רשות מרכזית שתוכל להפנות ולשמור על מדיניות, מה להגדיל ובאיזה קצב.

ד"ר י. רוזנפלד: יש גידול טבעי של כ-4% לשנה במספר הילדים. אינני יודע לאן הם הולכים. צריך לבדוק זאת.

לענין הרשות - מה שאנחנו המלצנו, זו לא היתה רשות שבצמם מנהלת את הפנימיות האלה. הצענו את הפונקציות. הן ודאי לא פונקציות לימודיות. הרשות הזאת צריכה להמליץ בפני מי שאחראי לאן לכוון את הכספים, להפנות לפונקציות אלה ולא לאחרים וכו'.

מה הם בעצם תפקידי הרשות כפי שאנחנו מציעים? התפקיד הראשון שנראה לי חשוב ביותר הוא הפעלת פיקוח. ושוב אני אומר: אין פיקוח מספק. שנית; קביעת המדיניות. שלישית, מחקרים שימושיים שוטפים וחד-פעמיים. אנחנו הולכים באפלה בנושא זה, וצריך להבטיח את זה. נוסף לכך: פיתוח דרכי מיון וקליטה; הכשרת כוח אדם. כלומר אין פה שום נסיון להקים רשות שתהיה מין "סופר פואר", אלא לרשות שמרכזת את החשיבה, את ההפעלה של הפעולות האלה. אני מאד מעוניין - זה נראה לי חשוב - שבשום אופן לא יוצאו מרשות כזאת את המוסדות מהסוג השלישי. כי זו הטראגיות של הענין, שהשירותים האוניברסליים הולכים לאלה שיודעים להשתמש בהם. אם אם נעשה דברים פיוחדים כדי להכניס את אלה שהם כבר בסקלציה שלילית, הם יהיו מחוץ לענין הזה. משרד החינוך או מי שיהיה

11.7.1973 - ד"ר י. רוזנפלד

צריך ללמוד מזה משהו. משרד החינוך לומד כל השנים שעליו להתאים את עצמו לאוכלוסיות שלא היה מותאם אליהן. ואם תהיה לו פטלה זו עליו - יפיקו מזה תועלת לא רק הילדים בפניפיות, אלא גם מעבר לחינוך.

אחת המטלות של משרד זה היא להבטיח שאנשים שנכנסו להוראה מפני שאהבו את זה, לא ישכחו את זה, ויתנו להם הזדמנויות.

היו"ר א. רימלט: אני מודה למר עדיאל וולד"ר רוזנפלד. אנחנו נמשיך בדיון בנושא זה.

הישיבה נעולה.

הישיבה נסתיימה בשעה 10.55.